

ORTOGRAFSKE I ARTIKULACIJSKE POGREŠKE PRILIKOM AUDITIVNE I VIZUELNE PRIMOPREDAJE HADISA

Salih INDŽIĆ

Medžlis Islamske zajednice Travnik
indzicsalih@gmail.com

SAŽETAK: Ovaj tekst tretira pogreške koje se dešavaju prenosiocima hadisa, a koje su vezane za pogrešno pisanje (prepisivanje) *seneda* ili *metna* predaje, ili pak njeno pogrešno izgovaranje. Te pogreške je prouzrokovao prenosilac koji nije dovoljno jasno čuo predaju prilikom njenog usmenog preuzimanja (*tashif as-sam'*) ili pak nije dovoljno dobro vidio napisani tekst (*tashif al-basar*), usljed čega je došlo do njegove izmjene.

Rad, dakle, ne tretira morfološke niti semantičke pogreške koje se mogu javiti kod prenosilaca koji u dovoljno dobroj mjeri ne poznaju arapski jezik, nego za cilj ima dati doprinos rasvjetljavanju ovoga fenomena vezanog za nauku o prenošenju hadisa (*ilm al-hadis riwaya*) te moguće implikacije tog fenomena na značenje same predaje. Naravno, te implikacije su prisutne i prilikom prevođenja predaja s arapskoga jezika, ali su one u tom slučaju dodatno pojačane i nerazumijevanjem stila arapskoga jezika ili pak konteksta u kojem je predaja došla. U ovom radu razmatramo dvije vrste hadisa: *musahhaf* i *muharraḥ* u kojima je došlo do navedenih pogrešaka i dajemo primjere kroz koje ćemo jasno predstaviti ovu tematiku.

Ključne riječi: *hadis, pogreške, musahhaf, muharraḥ, tashif, tabrif, predaja, sened, metn*

Uvod

Poslaniku, s.a.v.s., su, Božijom voljom i nadahnućem, date izrazite komunikacijske kompetencije i sposobnosti. Sam Vjerovjesnik, s.a.v.s., će to ashabima predočiti kada kaže: "Dat mi je jezgrovit i sadržajan govor." (Ahmed, 1995:7 (208); El-Buhari, 2009:2 (721); Muslim, 2015:2 (183); Et-Tirmizi, 2004:4 (435)) Iz tog razloga, Vjerovjesnikove riječi služe kao instrument za kanonizaciju arapskih jezičkih postavki. No, nije svaki put i svakom prenosioču polazilo za rukom da na ispravan način,

doslovnim iskazom, bez i najmanje izmjene, hadis čuje, memoriše i prenese. Naravno, zahvaljujući brojnosti prenosilaca u generacijama i uspostavi sistema usporedbe njihovih iskaza, hadiski znanstvenici precizno su utvrđivali za kojeg od prenosilaca je izvjesno da je napravio određenu pogrešku.¹ Stvar je krajnje jednostavna: upoređivanjem predaja dolazi se do zaključka da određeni prenosilac neku predaju prenosi drugačije od ostalih, tj. donekle izmijenjenu.

Ovaj rad tretira jednu specifičnu vrstu pogreški koja se ogleda u

nepreciznom preuzimanju hadisa usljed određenih okolnosti. Hadiski znanstvenici su za takve kategorije predaja odredili i posebne nazive: *musahhaf* i *muharraḥ*.

Nekada su ove pogreške neznatne i ne utiču značajnije na samo značenje, a nekada su ozbiljne i mijenjaju u potpunosti smisao predaje.

¹ Imam Ahmed b. Hanbel je jednom prilikom rekao: "A ko je to imun na činjenje pogreške i nehotičnu promjenu kod prenošenja?" Pogledaj: Es-Sujuti, 1994:2 (178).

Također, nekada se dešavaju u hadisima koji ionako nisu na nekom visokom stepenu autentičnosti, pa i bez njih predaja nije prihvatljiva. U svakom slučaju, svaka od tih pogreški, tačnije otkrivanje i ukazivanje na nju, ilustrira svu visprenost hadiskih znanstvenika i opreznost koju ispoljavaju prilikom primopredaje hadisa ili njegovog bilježenja.

Prije nego se posvetimo pojašnjenju dvije navedene kategorije hadisa, želimo istaći da ova vrsta pogreške nije specifikum samo hadisa i ne dešava se samo u prenošenju teksta hadiske predaje. No, s obzirom na iznimni značaj izvornosti hadiske predaje i njene originalnosti, jer se na njoj temelji vjera, poseban akcent je stavljen upravo na pogreškama te vrste u hadiskoj predaji. Jasno je, dakako, da te vrste anomalija u kur'anskom tekstu nisu mogle opstati i ostati neprimijećene.

2. Musahhaf-hadis

(*al-hadis al-musahhaf*)

Riječ *musahhaf* je particip pasivni od glagola *sabhafa* što znači: netačno staviti tačku (tačke), krivo napisati, pogrešno pročitati ili obrazovati (riječ), iskriviti i promijeniti. (Muftić, 1997:786) Hadiski znanstvenici će *musahhaf-hadis* definirati kao "hadis u kojemu je promijenjen oblik neke riječi koju su prenijeli pouzdani prenosioци te je umjesto nje uvrštena sasvim druga riječ sa istim ili drugačijim značenjem." (Karalić, 2010:414) To je, dakle, slučaj u kojem je došlo do pogrešnog izgovaranja ili pisanja pojedinih dijelova hadisa ili nekih riječi u njemu, bilo u *metnu* ili *senedu*. (Nakićević, 1997:141)

O navedenoj temi napisano je nekoliko značajnih djela. El-Hasen b. Abdullah el-Askeri (u. 382. po H.) napisao je dva djela iz ove oblasti. Prvo je naslovio *Šarh ma yaga' fih at-tashif wa at-tabrif*, i do sada je izašlo u više izdanja, a drugo *Tashifat al-muhaddisin* koje je štampano 1982. godine u tri toma. Osim El-Askerija, i imam Ed-Darekutni (u. 385. po H.) napisao je iznimno značajno

i obimno djelo iz ove oblasti koje je, nažalost, do sada ostalo u rukopisu. Uz navedena djela možemo spomenuti i kratki traktat El-Hattabija (u. 388. po H.) pod nazivom *Islah khata' (galat) al-muhaddisin*.

Shodno definiciji *musahhaf-hadisa*, primjećujemo da on tretira pogreške koje se dešavaju u *senedu* i *metnu*.² Kao primjer zabilježene pogreške muhaddisa u *senedu* hadisa možemo navesti prenosioца hadisa pod imenom El-'Avvam b. Muradžim. S obzirom na sličnost pisanja nekih slova u arapskom jeziku, odnosno značaj tačka kao sastavnog dijela slova, zatim njihovog položaja u odnosu na samo slovo, dešavalo se da, uslijed izbljeđenja i slabog otiska pera (olovke), vlastito ime nekog prenosioца hadisa bude pogrešno pročitano ili prepisano. Tako je Ibn Me'in, navodeći hadis u čijem *senedu* je navedeni prenosilac, njegovo ime napisao kao El-'Avvam b. Muzahim. (Es-Sujuti, 1994:2 (178)) U želji da se ova vrsta pogrešaka izbjegne, u leksikonima biografija prenosilaca često se može naići na deskripciju slova nakon pisanja riječi. Recimo, kako bi se naznačilo da se radi o slovu *ja*, autori će kazati: "sa dvije tačke ispod", a ako se radi o slovu *sa*, kazat će: "sa tri tačke iznad" i sl.

Drugi primjeri zabilježene pogreške ove vrste od strane muhaddisa u *senedu* hadisa su prenosioци 'Utba b. en-Nudder, čije ime je Ibn Džerir et-Taberi zabilježio kao En-Nuzer i Halid b. 'Alkame, čije ime Šu'be pogrešno prenosi kao Malik b. 'Arfata. (Es-Sujuti, 1994:2 (178-179))

Također, postoji više primjera zabilježenih pogreški muhaddisa u *metnu* hadisa. Recimo, Zejd b. Sabit veli: "Vjerovjesnik, s.a.v.s., je sebi odredio (ogradio) jedno mjesto za namaz (*ihtağara*) u džamiji." (El-'Azim Abadi, 1995:4 (226)) Ovo znači da je Poslanik, s.a.v.s., prostro hasuru ili neku drugu vrstu prostirke i odredio taj dio džamije kao mjesto gdje će klanjati nafilu. Jedan od prenosilaca po imenu Ibn Lehi'a je greškom umjesto glagola *ihtağara* napisao *ihtağama*, te je hadis dobio potpuno

drugačije, iskrivljeno značenje – kao da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., uradio hidžamu (puštanje krvi) u džamiji. (Muslim, 2009:126; Es-Sujuti, 1994:2 (179)) Došlo je do zamjene samo jednog harfa: *ra* u harf *mim*. Imam Muslim čak navodi i razlog zbog kojeg se greška desila, a to je preuzimanje hadisa metodom čitanja iz knjiga, a ne metodom slušanja hadisa od prenosioца – muhaddisa ili čitanja pred njim.

Također, primjer navedene pogreške nalazimo u hadisu u kojem Vjerovjesnik, s.a.v.s., veli: "Ko ispusti mjesec ramazan, a zatim i šest (*sittan*) dana mjeseca ševvala, kao da sve vrijeme posti." (Muslim, 2015:3 (492); El-'Azim Abadi, 1995:7 (61); At-Tirmizi, 2004:3 (154)) Ovaj hadis je povjesničar i znanstvenik iz oblasti književnosti, Ebu Bekr Muhammed b. Jahja es-Suli (u. 946. god.) prenio greškom promijenivši riječ *sittan* (šest) u riječ *šay'an* (nešto), dobivši tako značenje kao da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: "Ko ispusti mjesec ramazan, a zatim i nešto (*šay'an*) dana mjeseca ševvala, kao da sve vrijeme posti." (Es-Sujuti, 1994:2 (179)) Razlog pogreške je, naravno, u sličnosti pisanja dvije navedene riječi u arapskome jeziku.

Još interesantniji i očitiji primjeri su oni koji uključuju i "tumačenje" iskrivljene verzije hadisa. Takav primjer pronalazimo u riječima jednog od učitelja svih šest autora najpoznatijih hadiskih zbirki Ebu Musa Muhammeda b. el-Musenna el-'Anizija. On, naime, veli: "Mi smo narod (pleme) koji zavrjeđuje poštovanje! Mi, iz plemena 'Anize³, Vjerovjesnik, s.a.v.s., je klanjao okrenut prema nama!" (Es-Sujuti, 1994:2 (179)) Značenje hadisa je, naravno, potpuno drugačije. Poslanik, s.a.v.s., je klanjao prema kratkom koplju (*anaza*) koje bi zabio u

² Neki učenjaci spominju i druge vrste podjela, kao što su: a) vizuelna pogreška (*tashif al-basar*) i auditivna pogreška (*tashif as-sam*), b) pogreška izmjenom teksta (*tashif al-lafz*) i pogreška izmjenom značenja, ne teksta (*tashif al-ma'na duna al-lafz*). Vidi: Ibn es-Salah, 1974:283.

zemlju ili pijesak i to bi mu služilo kao pregrada (*sutra*).⁴ Šta znači zamjena samo jednog vokala! *Aniza* i *'anaza* nikako nisu isto.

No, tu nije kraj interesantnosti ovog primjera. Imam Hakim u svome djelu *Ulumul-hadis*, navodi da je neki beduin tvrdio da je Poslanik, s.a.v.s., klanjao prema ovcu (uzevši ovcu kao pregradu, tj. *sutru* ispred sebe)?! O čemu se zapravo radi? Isti hadis je beduin pogrešno čuo i razumio, misleći da je u njemu došla riječ *'anza*, što znači koza ili divokoza. (Es-Sujuti, 1994:2 (179)) Dakle, ne *'aniza* (naziv plemena), ne *'anaza* (koplje), nego *'anza* (koza). Da nesreća bude još veća, beduin hadis nakon toga interpretira po nekom još iskrivljenijem značenju od onoga koje je prvobitno razumio.

Još jednom ističemo da navedeni primjeri grešaka u prenošenju nisu mogli opstati kao autentične predaje hadisa iz jednostavnog razloga. Poređenjem predaja prenosilaca koji su načinili pogrešku s ostalim mnogobrojnim prenosiocima iste predaje jasno se pokaže njeno odstupanje, tj. pogreška.

Kao ilustraciju, navest ćemo ukratko još nekoliko primjera pogrešnog prenošenja *metna* hadisa:

1. Hadis Ebu Zerra, r.a., u kojem on pita Poslanika, s.a.v.s., o najvrednijim djelima, pa mu Vjerovjesnik, a.s., između ostaloga kaže: "...da pomogneš onome koji nešto proizvodi (*tu'inu sani'an*) ..." (El-Buhari, 2009:2 (442); Muslim, 2015:1 (231))⁵ Hišam b. Urve je hadis pogrešno prenio kao: "...da pomogneš onome ko se

izgubio (*tu'inu dayi'an*).” (Es-Suyuti, 1994:2 (179))

2. Hadis u kojem se spominje zabrana Poslanika, s.a.v.s., da se u džamiji petkom ne prave kružoci (halke)⁶. Prenoseći tu predaju dalje, neko je čak konstatirao: “Nisam brijao glavu prije džuma-namaza petkom već četrdeset godina.” Naime, pojedinci su razumjeli da se radi o zabrani brijanja (*halq*), a ne kružoka (*hilaq*). (El-Hattabi, 1985:28) Bez vokalizacije, pisanje obje riječi na arapskom jeziku je identično.
3. Hadis Džabira b. Abdullaha, r.a., koji kaže: “Ubejj⁷ je pogođen strijelom u središnjenu venu na ruci u vrijeme Bitke protiv saveznika (*Abzab*), pa mu je Poslanik, s.a.v.s., to kuterizirao.” (Muslim, 2015:7 (64)) Jedan od prenosilaca po nadimku Gunder⁸ prenio je hadis Džabira kao: “Moj otac je pogođen...” Umjesto *Ubejj* pročitao je *ebi* (moj otac), jer je riječ bez vokalizacije identično napisana.⁹
4. Nešto duži hadis Ebu Humejda es-Sa'idiya u kojem stoji da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., između ostaloga rekao: “Niko od vas, tako mi Allaha, neće od toga (što mu je kao hedija dato dok je ukupljao zekat) uzeti ništa ako nema pravo na to, a da neće, noseći to, doći pred Uzvišenog Allaha na Sudnji dan. Ja zasigurno znam da će čovjek doći pred Uzvišenog Allaha s devom koja riče, s kravom koja muče, ili sa ovcom koja bleji (*tay'ar*).” (El-Buhari,

2009:4 (1006)) Muhammed b. el-Musenna¹⁰ je u glagolu zamijenio slovo *ya* slovom *nun* (*tan'ar*), pa je time sintagma dobila sljedeće značenje: “... ili sa ovcom koja se zaobada.” (Ibn es-Salah, 1974:281)

5. Hadis Aiše, r.a., u kojem stoji da su neki ljudi pitali Poslanika, s.a.v.s., o vračevima (gatarima), pa im je Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Oni nisu ništa.” “Ali, Allahov Poslaniče”, rekoše ljudi, “oni ponekad govore nešto što se uistinu desi.” “Tu riječ koja je istina ukrade džin i šapne je u uho svoga prijatelja (čovjeka) kao što ključne kokoš (*dağgağa*), i ti proroci (gatar) s tom istinom pomiješaju više od stotinu laži”, reče Poslanik, s.a.v.s. (El-Buhari, 2009:4 (459); Muslim, 2015:7 (98)) Ebu Bekr el-Ismaili¹¹, kako od njega prenose, riječ *dağgağa* (kokoš) zamijenio je riječju *zuğgağa*, pa je dobio značenje poput: “kao što kvrcne čaša (staklo).” (Ibn es-Salah, 1974:282)
6. U slabo predaji koju prenosi Muavija b. Ebi Sufjan stoji da je Poslanik, s.a.v.s., prokleo one koji cjepkaju *hutbe* (*khutab*) kao što se cjepka poezija. (El-Hejsemi, 1986:2 (194); Es-Sujuti, 2012:446) Ed-Darekutni navodi da je Ebu Nu'ajm ispravio Veki'u kada je hadis prenio mijenjajući riječ *hutbe* (*hutab*) u riječ *drva* (*hatab*), jer je dobio značenje kao da je Poslanik, s.a.v.s., prokleo onoga ko cijepa drva! Istu pogrešku je napravio i Ibn Šahin, pa mu

³ Poznato arapsko pleme koje je prvobitno bilo nastanjeno u Nedždu, sjevernom Hidžazu i sjevernom dijelu Arabijskog poluotoka, a odatle se razširilo sve do Libije, Turske i drugih predjela.

⁴ Značenje hadisa bilježe El-Buhari 2009:1 (295) i Muslim 2015:2 (159).

⁵ Hadis je kod El-Buharija zabilježen sa riječju *dayi'an* (izgubljen, siromašan), dok je kod Muslima zabilježen

sa riječju *sani'an* (radnik, zanatlija). Zanimljivo je da se u zbirci *Sahihul-Buharija* (*Buharijeva zbirka hadisa*) u izdanju Visokog saudijskog komiteta za pomoć BiH (2009), prevodilac odlučuje na to da u prijevodu te riječi alternativno, u zagradama, ponudi i riječ *zanatlija*.

⁶ Da se na taj način ne bi zauzimao prostor u džamiji pred džumu. Hadis su zabilježili autori četiri *Sunena*

i Ahmed u *Musnedu*. Vidi: Eš-Šavkani, 1993:2 (184).

⁷ Ubajj b. Ka'b, poznati ashab.

⁸ Pravo ime mu je Muhammed b. Dža'fer el-Huzeli, iz generacije posttabi'ina.

⁹ Ibn es-Salah, 1974:280.

¹⁰ Učitelj El-Buharija, Muslima, Et-Tirmizija, En-Nesaija, Ibn Madže i drugih priređivača zbirki.

¹¹ Jedan od istaknutih šafijskih znanstvenika, umro 370. god. po Hidžri.

je jedna duhovita a oštroumna osoba dobacila: "Pa kako to, ljudi, šta da radimo, imamo veliku potrebu za tim?" (Es-Sujuti, 1994:2 (179))

7. Ebu Davud u *Sunenu*, Ahmed u *Musnedu* i drugi bilježe vjerodostojan hadis Sa'leba b. Ibada el-Abdija koji veli da je jednog dana prisustvovao hutbi Semure b. Džunduba u kojoj je rekao: "Dok smo jednog dana ensarijski dječak i ja kamenjem nešto gađali, Sunce se, a bilo je na dva ili tri koplja od horizonta, pomračilo kao da je zaspalo. Jedan od nas reče: 'Hajdemo u džamiju. Tako mi Allaha, ovo Sunce je nago-vještaj Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., da će se nešto desiti njegovim sljedbenicima.' Stigli smo u džamiju, kad i on (Poslanik, s.a.v.s.) se pojavi tamo (*bariz*). Allahov Poslanik, s.a.v.s., istupi naprijed da nam imami. Učio je dugo, kao ni u jednom namazu prije toga, ali mu nismo čuli glas. Zatim smo otišli na ruku. Na rukuu je ostao dugo, kao nikada prije ni u jednom namazu, a nismo mu čuli glas. Zatim je učinio sedždu, a i mi za njim, i na njoj ostao dugo, kao ni u jednom namazu do tada, a nismo mu čuli glas. Isto je postupio i na drugom rekatu. Sunce se pojavilo dok je sjedio nakon drugog rekata. Zatim je predao selam i ustao, a onda zahvalio Allahu, spomenuo riječi hvale i posvjedočio da je samo Allah Bog i da je on Njegov rob i poslanik." Potom je Ahmed b. Junus¹² naveo Vjerovjesnikovu, s.a.v.s., hutbu. (Ahmad, 1995:15 (144-145); Al-'azim Abadi, 1995:4 (35-36)) Imam El-Hattabi i mnogi

drugi znanstvenici stava su da je došlo do pogrešnog prenošenja riječi (*bariz*) osoba koja se pojavi, ugleda. Oni su stava da je ispravna riječ *bi'azaz* (gužva, mnoštvo ljudi), te da je ispravno značenje ovoga dijela hadisa: "Stigli smo u džamiju, kad tamo mnoštvo ljudi." (El-'Azim Abadi, 1995:4 (36); El-Hattabi, 1985:29)

Tashif, odnosno ovakve pogreške su se dešavale i u učenju ili bilježenju kur'anskoga teksta, i o tome su dosta primjera naveli autori djela iz ove oblasti, posebno imam Ed-Darekutni, no to nije predmet ovoga rada.

3. Muharref hadis

(*al-hadis al-muharraf*)

Većina znanstvenika ne pravi razliku između *musahhafi* *muharref* hadisa. Po njima, oba termina se koriste za vrstu hadisa u kojoj je došlo do greške u vidu promjene riječi, a razlog greške uglavnom leži u tome što prenosioci hadisa nisu preuzeli usmenim putem, tj. metodom auditivne primopredaje od svojih učitelja, nego iz zapisanih stranica. No, znameniti Ibn Hadžer el-Askalani ipak pravi razliku u terminološkim odrednicama, pa kaže da je *musahhaf* hadis onaj u kome je došlo do izmjene položaja i broja tačaka koji su sastavni dijelovi slova¹³ dok oblik grafema ostaje nepromijenjen, a *muharref* hadis onaj u kome je došlo do zamjene vokala (*taškil*), kao i izmjene oblika samog grafema. (Nakićević, 1997:141)¹⁴

4. Pogreške u prevođenju kao rezultat *tashifa*, *tabrif*a ili pak pogrešnog razumijevanja teksta

Nema sumnje da će navedene pogreške, uz dodatno pogrešno razumijevanje konteksta i smisla teksta,

dovesti do pogrešne interpretacije značenja i prevođenja na druge jezike. U svojoj dugogodišnjoj praksi naišli smo na dosta takvih slučajeva – bilo da se radi o pogrešno pročitanju i shvaćenju riječi, ili pak o nerazumijevanju konteksta hadisa. I dakako, nije na odmet ponoviti riječi imama Ahmeda – da niko nije imun na pogreške te vrste, pa i najiskusniji poznavaoći hadisa i hadiske nauke. Navest ćemo nekoliko primjera, ne iz razloga omalovažavanja, već radi konceptualnog upotpunjavanja teme ovoga rada. Sigurni smo da su se slične greške potkrale i nama samima u pisanim tragovima koji su ostali iza nas.

Jedne prilike čuli smo profesora kako hadis Vjerovjesnika, s.a.v.s.: "Kupoprodavci imaju pravo izbora (*hiyar*) (prihvatiti ili odbiti kupoprodajni ugovor) sve dok se ne rastave jedan od drugoga (dok se ne razidu)..." (El-Buhari, 2009:2 (202); Muslim, 2015:5 (30))¹⁵ prevodi kao: "Kupac i prodavač krastavaca (*hiyar*) mogu zaključiti kupoprodaju dok se ne razidu." Činjenica zaista jeste da jedna te ista riječ ovdje ima oba značenja (*odabir* i *krastavac*), što može djelovati zbunjujuće, no kontekst hadisa ukazuje na pravo značenje, a i jezička potpunost iskaza se u arapskom jeziku postiže isključivo prvim značenjem. Uostalom, svi komentatori hadisa su saglasni oko njegovog značenja.¹⁶

Kako nedovoljno poznavanje hadiske nauke i njenih poddisciplina, u prvome redu prenosilaca, može utjecati na ispravno razumijevanje hadisa govori nam sljedeći slučaj:

Profesor objašnjava učenicima značenje hadisa, i u jednom momentu ih obavještava da "u hadisu ima Baqiyya". S obzirom na to da *baqiyya* na arapskom jeziku znači *dodatak ili ostatak*, jedan od prisutnih učenika pita: "A koji je dodatak u hadisu? Ja nisam nigdje naišao na njega." Profesor

¹² Jedan od prenosilaca hadisa.

¹³ Možda bismo ih mogli uslovno nazvati dijakritičkim znakovima.

¹⁴ Vidi i: Sadiq b. Muhammad al-Baydani, *Alhadis al-musahhaf wa al-muharraf*

wa bayan al-farq baynahuma, Dostupno na: <https://albidhanimga.com/post.php?post=212> (17.01.2021)

¹⁵ Prevodioci Muslimovog *Sahiba* su se opredijelili za ovaj prijevod: "Kada dva

čovjeka nešto pazare, svaki od njih ima pravo da to prihvati ili odbaci, sve dok se ne razidu, nakon što su bili zajedno..." Hadis bilježe i drugi autori.

¹⁶ Zabilježio Salih Indžić u Sarajevu.

objasni da je to termin koji koriste učenjaci hadisa kada žele ukazati na potencijalnu slabost u senedu jer biografi nisu saglasni oko pouzdanosti prenosioca po imenu Baqiyya b. al-Walid¹⁷, pogotovo u nekim specifičnim slučajevima. Važno je podsjetiti da u arapskom jeziku nema velikih i malih početnih slova koji bi tu dilemu ili nejasnoću otklonili.¹⁸

Upitan sam jednom prilikom o “stamparskoj grešci” u hadisu u kojem se “iz vedra neba” pojavila riječ *sadaka*. Pošto se nije nikako uklapala u kontekst hadisa, čitatelj je bio uvjeren da je riječ o grešci. Kada smo vidjeli o čemu se radi, objasnili smo da je u pitanju prenosilac po imenu Sadaka (*Sadaqa*).¹⁹ Postoji preko deset prenosilaca s tim imenom.²⁰

Pogrešno čitanje napisane riječi (*tashif*) ostavilo je traga i prilikom prevođenja djela *U okrilju Kur’ana*. Naime, u komentaru 23. ajeta sure El-Ahzab, čije značenje glasi: “Ima vjernika koji ispunjavaju zavjet dat Allahu, ima ih koji su poginuli, i ima ih koji to očekuju – nisu ništa izmijenili”, spominje se hadis Eneša b. Malika, r.a., koji su zabilježili El-Buhari (2009:2 (634)), Muslim (2015:6 (140)) i mnogi drugi, a koji glasi: “Enes ibn en-Nadr, r.a., moj amidža (*‘ammi*) po kojem sam dobio ime (*summitu bibi*), nije učestvovao na Bedru. Enesu ibn en-Nadru je to palo veoma teško. Tom prilikom je rekao: “To je prva borba u kojoj je učestvovao Allahov Poslanik, a ja ne. Kad bi mi Allah dao mogućnost da učestvujem bar kasnije s Allahovim Poslanikom u nekoj od borbi, vidio bi Allah Uzvišeni zaista šta bih uradio...”” Prevodilac je riječ *‘ammi* (*moj amidža*) pročitao kao *‘amiya* zbog identičnog pisanja i time dobio značenje *oslijepio*. A riječi *summitu bibi* (*po kojem sam dobio ime*), vjerovatno je pogrešno pročitao kao *sami’u bibi* (*o čemu sam čuo*). Time je dobio značenje:

“Enes ibn en-Nadr (Allah bio zadovoljan njime) *oslijepio* je i nije učestvovao, *tako sam čuo*, s Poslanikom (alejhis-selam) na Bedru...”²¹

4.1. Značaj poznavanja frazema

Za kraj ćemo spomenuti jedan interesantan događaj koji se desio znamenitom Ibn Hadžeru el-Askalaniju, a koji nam, uz značaj preciznog čitanja i razumijevanja riječi, odnosno intencije govornika, jasno pokazuje i iznimnu bitnost poznavanja frazema nekoga kraja. Naime, u djelu *Fethul-mugis* hafiz Es-Sehavi od svoga učitelja Ibn Hadžera prenosi stav El-Irakija da ocjena Ebu Hatima o nekom prenosioču izrečena riječima “*on je na mojoj ruci pošten i pouzdan*” (*huwa ‘ala yadi ‘adlun*) predstavlja iskaz o pouzdanosti prenosioca. (Es-Sehavi, 2006:2 (299))

“I ja sam”, veli Ibn Hadžer, “isto tako mislio, dok nisam shvatio da tim iskazom Ebu Hatim, ustvari, želi istaći nepouzdanost prenosioca. To sam shvatio kada sam naišao na prenosioca po imenu Džubare b. el-Mugallis, za kojeg sin Ebu Hatima veli: ‘Čuo sam oca kako kaže da on prenosi slabe hadise’, a onda nastavlja, pa kaže: ‘Pitao sam oca za njega, pa je rekao: *on je na mojoj ruci pošten i pouzdan* (*huwa ‘ala yadi ‘adlun*). Nakon toga je prenio stavove istaknutih hafiza hadisa i svi su istakli slabost prenosioca, a niti jedan ga nije ocijenio pouzdanim. Nakon svega”, veli Ibn Hadžer, “nisam razumio značenje tih riječi i nisam shvatao njihovu pravu vokalizaciju.”

Nakon izvjesnog vremena saznao sam da je taj frazem, ustvari, aluzija na definitivno upropaštenu osobu, tj. da se njime ističe iznimno jaka slabost prenosioca. Naišao sam u djelu *Islah al-mentik* Jakuba es-Sikkita citat Ibn el-Kelbija u kojem stoji sljedeće: ‘Džez’ b. Sa’d el-’Ašire b. Malik je imao sina po imenu ‘Adl

(*pravedni, pouzdani*), koji je bio zapovjednik policije za vrijeme vladara Tubbe’. Taj vladar je, kada bi donio odluku o smaknuću neke osobe, tu osobu sprovodio do ‘Adla. A od ‘Adla se malo ko vraćao živ. Odatle je nastala uzrečica u narodu: *wudi’ala yaday Adlin* (*dat je u ruke Adlu*), tj. propao je, gotovo je s njim.”

Es-Sehavi, dalje, veli: “Ibn Kutejbe na ovo dodaje, pa kaže: ‘Taj frazem se počeo upotrebljavati za sve što je u bezizlaznoj situaciji (čemu nema pomoći).”

Ibn Hadžer nastavlja, pa kaže: “Zatim sam naišao na jedno kazivanje u djelu *El-Egani* autora Ebul-Feredža el-Asfihanija o tome da je Ebu ‘Isa b. er-Rešid bio na nekoj gozbi u prisustvu halife El-Me’muna, a među prisutnima je bio i Ebut-Tajjib Tahir b. el-Husejn, namjesnik u Iraku u vrijeme El-Me’muna, pa je Ebu ‘Isa s trpeze uzeo neko zeleno povrće poput neke tikvice, bundevice, patlidžana ili nečeg sličnog, umočio u sirće i time u oko u šali pogodio Tahira. Tada se Tahir ljutito požalio halifi El-Me’munu, rekavši mu: ‘Zar ne vidiš šta uradi Ebu ‘Isa? Pogodio me u moje zdravo oko a drugo moje oko je u rukama Adla (*bayna yaday Adlin*).’ A bio je slijep na to drugo oko. Na to je El-Me’mun rekao: ‘Allaha mi, on sa mnom izvodi i mnogo više od toga.’” (El-Asfihani, 1961:10 (187-193))²²

Iz ovoga primjera vidimo značaj poznavanja načina govora, stilskih figura, frazema i poslovice prisutnih na nekom podneblju. Ibn Hadžerovo, a prije njega i El-Irakijevo nepoznavanje poslovice koja u sebi sadrži aluziju, a koja je nastala kao rezultat konkretnog događaja na ograničenom geografskom području, dovela je prvobitno do potpuno pogrešnog razumijevanja.

Nevokaliziran Ebu Hatimov iskaz su pročitali kao *huwa ‘ala yadi ‘adlun*, što je davalo značenje potvrde

¹⁷ Baqiyya b. al-Walid b. Sa’id b. Ka’b al-Kala’i Abu Yuhmid, iskren (*saduq*), ali puno koristi obmanu, posebno u prenošenju od slabih prenosilaca. Iz srednje

generacije posttabi’ina, umro 197. god. po H. (Ibn Hadžer el-Askalani, 1992:126).

¹⁸ Zabilježio Salih Indžić u Medini.

¹⁹ Zabilježio Salih Indžić u Travniku.

²⁰ Vidi: Ibn Hadžer el-Askalani (1992: 275-276).

²¹ Vidi: Sayyid Qutb (1999:11 (182)).

²² Vidi i: As-Sahawi (2006:2 (300-301)).

prihvatljivosti i pouzdanosti prenosioca (*on je na mojoj ruci pouzdan*). No, ispravna vokalizacija, a time i značenje, kako to kasnije spoznaje i sam Ibn Hadžer, jeste *huwa 'ala yaday Adlin* (*on je u rukama Adla*), što znači da je beznađežan slučaj, odnosno iznimno neprihvatljiv kao prenosilac hadisa.

5. Zaključak

Iz navedenog zaključujemo da su prenosiooci hadisa, kao uostalom i sva ljudska bića, skloni pogreškama, odnosno ponekada su činili pogreške koje se ogledaju u izmjeni teksta same predaje.

Ove pogreške su često neznatne i ne utiču značajnije na samo značenje predaje, a nekada mijenjaju u potpunosti njen smisao. No, ozbiljne greške koje u prenošenju počine

pojedini prenosiooci nisu mogle opstati unutar autentičnih predaja hadisa iz jednostavnog razloga: uspořeđivanjem predaja tih prenosilaca s predajama ostalih prenosilaca iz iste generacije jasno se pokaže njeno odstupanje, tj. pogreška.

U želji da dodatno osvjetle ovaj aspekt prenošenja hadisa, hadiski znanstvenici su takve hadise nazvali *musahhaf* i *muharref* hadisima, te naveli primjere predaja u kojima se navedena pogreška, po njima, desila. Neki su pisali i zasebna djela. Svaki od tih primjera ilustrira nam svu posvećenost hadiskih znanstvenika i želju da se hadis, kao drugi izvor vjere, sačuva u što originalnijem obliku. Dakako, opreznost koju ispoljavaju prilikom primopredaje hadisa ili njegovog bilježenja detaljno je prikazana kroz mnoge studije.

Ovaj fenomen se nastavlja i kroz prevođenje hadisa na razne jezike. Navedene pogreške, uz dodatno pogrešno razumijevanje konteksta i smisla teksta, ponekada dovodi prevođioca do pogrešne interpretacije značenja, odnosno prevođenja na druge jezike. Uglavnom se tu radi o pogrešno pročitanoj i(li) shvaćenoj riječi, ili pak o nerazumijevanju konteksta hadisa.

Identičan slučaj je i s frazama koje koriste znanstvenici-biografi u ocjeni prenosilaca. Nepoznavanje načina govora, stilskih figura, frazema i poslovice prisutnih na nekom podneblju može, kako smo to vidjeli u slučaju El-'Irakija i Ibn Hadžera, dovesti do pogrešnog razumijevanja, pa i pogrešne vokalizacije teksta koja će naučnika odvesti u potpuno drugom smjeru.

Literatura

- Asfihani (Al-), Abu al-Farağ (1961). *Al-Agani*, Bejrut: Dar as-saqafa.
- 'Asqalani (Al-), Abu al-Fadl Ahmad b. 'Ali b. Hağar (1992). *Taqrib at-tabzib*, Haleb: Dar ar-rašid.
- 'Azim (Al-) Abadi, Abu at-Tayyib Muhammad Šams al-haqq (1995). *Awn al-ma'bud šarh Sunan Abi Dawud*, Bejrut: Dar al-kutub al-'ilmiyya.
- Buhari (El-), Muhammed b. Ismail (2008-2009). *Sahibu-l-Buhari (Buharijeva zbirka hadisa)*, Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, grupa prevodilaca.
- Haysami (Al-), Ali b. Abi Bakr (1986). *Magma' az-zawa'id wa manba' al-fawa'id*, Mu'assasa al-Ma'arif.
- Hattabi (Al-), Abu Sulayman Hamd b. Muhammad al-Busti (1985). *Islah galat al-muhaddisin*, Bejrut: Mu'assasa ar-risala.
- Ibn Salah (As-), 'Usman b. 'Abd ar-Rahman (1974). *Ulum al-hadis (Al-Muqaddima)*, Dar al-kutub.
- Karalić, Mahmut (2010). *Hadis i hadiske znanosti*, Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Muftić, Teufik (1997). *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo: El-Kalem, III izdanje.
- Muslim b. al-Hağğağ, *Kitab at-Tamyiz* (2009). Demmam: Dar Ibn al-Ġawzi.
- Muslim b. Hadždžadž el-Kušejri (2015). *Muslimova zbirka hadisa sa komentarom*, Zenica – N. Pazar: IPF Univerziteta u Zenici i Centar za proučavanje orijentalne civilizacije i kulture, prevod i komentar: dr. Šefik Kurdić i dr. Semir Rebronja.
- Nakićević, Omer (1997). *Uvod u hadiske znanosti*, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka, treće dopunjeno izdanje.
- Qutb, Sayyid (1999). *U okrilju Kur'ana*, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, prijevod sa arapskog – grupa prevodilaca.
- Sahawi (As-), Muhammad b. 'Abd ar-Rahman b. Muhammad Šams ad-din (2006). *Fath al-Mugis bi šarh alfiyya al-hadis*, Rijad: Maktaba Dar al-minhağ.
- Suyuti (As-), Ġalal ad-din 'Abd ar-Rahman b. Abi Bakr (1994). *Tadrib ar-rawi fi šarh Taqrib An-Nawawi*, prvo izdanje, Rijad: Maktaba al-Kawsar.
- Suyuti (As-), Ġalal ad-din 'Abd ar-Rahman b. Abi Bakr (2012). *Al-Ġami' as-sagir fi ahadis al-bašir an-nazir*, Bejrut: Dar al-kutub al-'ilmiyya.
- Šawkani (Aš-), Muhammad b. 'Ali (1993). *Nayl al-awtar*, Kairo: Dar al-hadis.

الموجز

الأخطاء الإملائية واللفظية عند تلقي الحديث النبوي وروايته

سمعيًا وبصريًا

صالح إنجيتش

يعالج هذا النص الأخطاء التي يقع فيها رواة الحديث النبوي، مثل الخطأ في كتابة (نسخ) سند الحديث أو متنه، أو الخطأ في لفظه. وعادة

Summary

ORTHOGRAPHIC AND ARTICULATE
INACCURACIES IN AUDITORY AND VISUAL
TRANSMISSION OF THE HADITH

Salih Indžić

This article deals with inaccuracies that occur in the process of transmission of the Hadith and are related to either mistakes

ما تكون هذه الأخطاء ناجمة عن الراوي الذي يسمع الرواية بوضوح غير كاف عند تلقيها (تصحيح السمع)، أو أنه لم ير النص المكتوب بوضوح كاف (تصحيح البصر) مما يؤدي إلى تغييره. فالبحث إذاً لا يعالج الأخطاء النحوية أو الدلالية التي قد تظهر عند الرواة الذين لا يتقنون اللغة العربية بدرجة كافية، بل إن الهدف هنا هو تسليط الضوء على ظاهرة تتعلق بعلم رواية الحديث النبوي، والنتائج المحتملة لتأثير تلك الظاهرة في معنى الرواية نفسها. ومن الطبيعي أن تظهر تلك التأثيرات عند ترجمة الحديث النبوي من اللغة العربية، ولكنها في تلك الحالة أشد بسبب عدم فهم أسلوب اللغة العربية أو السياق الذي جاءت فيه الرواية. إننا نناقش في هذا البحث نوعين من الأحاديث النبوية هما «الأحاديث المصحفة والأحاديث المحرّفة» التي حدثت فيها الأخطاء المذكورة، ونقدم أمثلة نوضح بها هذه المسألة.

الكلمات الرئيسية: الحديث النبوي، الخطأ في نص الحديث، المصحّف، المحرّف، التصحيح، التحريف، السند، المتن.

made in writing (transcribing) the texts of *sanad* or *metn* of a hadith or by a wrong pronunciation of the same. These mistakes are made by a transmitter who either did not hear clearly at the time of oral transmission (*tashif as-sam'*) or did not see the written text well (*tashif al-basar*) which, however, resulted in changes to the texts. Morphological or semantic inaccuracies that can happen with transmitters who are not well versed in Arabic language, however, were not the subject of this article. The aim here was to make a contribution to the study of transmission of the hadith (*'ilm al-hadis riwayat*) and to analyse the possible implications of this phenomenon upon the actual meaning of the text. Of course these implications are magnified, in cases of translation of the hadith from Arabic language, by not understanding the style of the language or by not knowing the context in which it was delivered. In this article we analysed two types of the Hadith: *musahhaf* and *muharraf* wherein we observed the above mentioned inaccuracies and we give examples to further explain this phenomenon.

Key words: The Hadith, inaccuracies in the text of hadith, *musahhaf*, *muharraf*, *tashif*, *tahrif*, *sened*, *metn*